

Sebastian Kozubek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska

ORCID: 0009-0003-1108-9637

Parki kulturowe Krakowa a turystyka zrównoważona

Wprowadzenie

Współczesne ośrodki turystyczne stoją przed poważnym wyzwaniem pogodzenia dynamicznie rozwijającego się sektora turystycznego z potrzebą ochrony dziedzictwa kulturowego. Procesy globalizacji, upowszechnienie mobilności i wzrost znaczenia turystyki kulturowej sprawiły, że miasta posiadające przestrzenie o wysokim walorze historycznym doświadczają wzmożonego napływu turystów. I do takich miast należy też Kraków. Choć turystyka przynosi korzyści ekonomiczne, może także doprowadzić do degradacji krajobrazu kulturowego, przeciążenia infrastruktury i powstawania napięć społecznych, a są to tylko niektóre skutki zjawiska *overtourism'u*. Z tego też względu, na popularności zyskała idea zrównoważonej turystyki, której celem jest dążenie do równowagi pomiędzy potrzebami społeczności lokalnych, turystami, środowiska i gospodarki.

Jednym z narzędzi, które mogą wspierać realizację idei zrównoważonej turystyki w miastach historycznych są parki kulturowe. Głównym celem ich powołania jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego. Parki mogą także przyczynić się do regulowania sposobów korzystania z przestrzeni historycznej tkanki miejskiej w celu zachowania jej charakteru i wartości. Kraków jest jednym z pierwszych miast, w którym powołano instytucję parku kulturowego. Obecnie funkcjonują tutaj trzy parki kulturowe: Stare Miasto, Kazimierz ze Stradomiem i Nowa Huta, a w planach jest utworzenie

czwartego, Podgórze i Krzemionek. Parkami kulturowymi objęto zatem obszary dla dziedzictwa kulturowego kluczowe, ale jednocześnie cechujące się największą aktywnością turystyczną.

Celem niniejszej pracy była więc analiza relacji między krakowskimi parkami kulturowymi a turystyką zrównoważoną w mieście oraz zbadanie, jak instytucja parku kulturowego może wspierać cele zrównoważonego rozwoju. Przedmiotem pracy jest zatem relacja między funkcjonowaniem parków kulturowych w Krakowie a wdrażaniem zasad turystyki zrównoważonej w przestrzeni miejskiej. Autor założył, że parki kulturowe wspierają wdrażanie zasad turystyki zrównoważonej, pełniąc rolę środka ochrony dziedzictwa. Przyjął też, że parki kulturowe wpływają poprzez regulacje i przepisy na kształtowanie przestrzeni oraz mogą wspierać kreowanie odpowiedzialnych postaw wśród turystów i mieszkańców. Autor zastosował dwie główne metody badawcze – *desk research* oraz wywiad ekspercki.

Ze względu na złożoność tematu zdecydowano się na przyjęcie określonej struktury pracy. W pierwszej jej części omówione zostały aspekty teoretyczne zrównoważonego rozwoju i turystyki zrównoważonej z uwzględnieniem turystyki na obszarach miejskich i turystyki kulturowej. Następnie, przeanalizowano regulacje prawne dotyczące polskich parków kulturowych. Przedstawiono także znaczenie i rolę parków w procesie ochrony krajobrazu kulturowego. Było to punktem wyjściowym do scharakteryzowania trzech krakowskich parków kulturowych. W opracowaniu wykorzystano różne źródła w postaci artykułów naukowych i publicystycznych, monografii oraz dokumentów prawnych i raportów dotyczących branży turystycznej. Na próżno jednak szukać publikacji, które przedstawiają parki kulturowe w relacji z turystyką zrównoważoną. Końcowe wnioski i rekomendacje sformułowano na podstawie wyników przeprowadzonych badań jakościowych – wywiadu eksperckiego z burmistrzem nocnym Krakowa.

Zrównoważona turystyka w ujęciu teoretycznym

Szybki wzrost społeczno-gospodarczy opierający się na wykorzystywaniu zasobów naturalnych doprowadził do znacznej degradacji środowiska. Stało się to przyczyną rozpoczęcia międzynarodowej dyskusji oraz przyjęcia rozwiązań sprzyjających zachowaniu środowiska. W 1972 roku na I Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sztokholmie po raz pierwszy wskazano na korelację między tempem rozwoju gospodarczego a uwarunkowaniami ochrony środowiska. Wyodrębniono wówczas pojęcie ekorozwoju, który definiowano jako „rozwój gospodarczy, zgodny z zasadami ochrony środowiska przyrodniczego” (Meyer 2011, s. 104), a które to pojęcie

skonkretyzowano w 1975 roku i wyodrębniono jako rozwój zrównoważony, czyli „taki, który nie narusza istotnie środowiska życia człowieka, nie doprowadza do degradacji biosfery oraz jest w stanie pogodzić podstawowe prawa nauk ekonomicznych, przyrodniczych i zasady kulturowe” (Meyer 2011 s. 104). W 1987 roku zmodyfikowano tę definicję i uszczegółowiono ją jako „rozwój trwały i zrównoważony przyjmując, że jest to rozwój społeczny i gospodarczy, który jest w stanie zapewnić zaspokojenie potrzeb współczesnego społeczeństwa w sposób nienaruszający możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń” (Meyer 2011, s. 104).

Biorąc pod uwagę fakt, że branża turystyczna generuje globalne PKB na poziomie ok 7,6% oraz, że w tym sektorze zatrudnienie znajduje niemal 300 mln osób (Ciesielski 2024) to można stwierdzić, że oddziałuje ona na środowisko i generuje negatywne zjawiska na wielu płaszczyznach rozwoju: ekologicznej, gospodarczej (ekonomicznej), społecznej i przestrzennej (Panasiuk 2011). W związku z zależnością środowiska przyrodniczego i sektora turystycznego wyodrębniono także koncepcję zrównoważonej turystyki.

Pierwsza, przyjęta w 1996 roku przez Światową Organizację Turystyki Narodów Zjednoczonych (UNWTO) definicja zrównoważonej turystyki zakłada, że jest to „turystyka, która prowadzi do zarządzania wszystkimi obszarami tak, aby potrzeby ekonomiczne, społeczne i ekologiczne były zaspokojone razem z integracją kulturalną, procesami ekologicznymi, bioróżnorodnością i wspieraniem rozwoju społeczeństw, ma na uwadze potrzeby obecnych turystów, a także potrzeby przyszłych generacji podróżników” (Bajdor, Grabara 2012, s. 53).

W 2003 roku Komisja Europejska określiła turystykę zrównoważoną jako „mającą znaczenie z gospodarczego i społecznego punktu widzenia bez szkody dla środowiska i miejscowej kultury” (Halleux 2017, s. 2). W 2005 roku UNWTO definiowało turystykę zrównoważoną jako „turystykę, w której w pełni uwzględnia się obecne i przyszłe skutki gospodarcze, społeczne i środowiskowe, biorąc pod uwagę potrzeby odwiedzających, branży, środowiska i społeczności przyjmujących” (Halleux 2017, s. 2). Z czasem zaczęto także kłaść większy nacisk na kwestie społeczno-kulturowe. W 2010 UNESCO wskazywało, że turystyka zrównoważona to „turystyka szanująca zarówno lokalną ludność, jak i osoby podróżujące, dziedzictwo kulturowe i środowisko” (Halleux 2017, s. 2).

Powyższe definicje zostały jednak poddane analizie i zebrane w formie syntezy przez A. Kowalczyka, który zauważając, że termin „turystyka zrównoważona” posiada wiele definicji i nie ma jednej powszechnej i akceptowalnej. Wspomniany autor wysnuł twierdzenie, że zjawisko to może być rozumiane jako: „respektowanie wartości kulturowych, społecznych i przyrodniczych obszaru, w którym turyści przebywają, respektowanie i ochrona

zasobów naturalnych i kulturowych, szacunek dla tożsamości, tradycji i stylu życia społeczności lokalnych przy jednoczesnym wykorzystywaniu (przede wszystkim przez społeczność lokalną, w mniejszym stopniu przez inwestorów zewnętrznych) ekonomicznej szansy, jaką niesie turystyka dla rozwoju gospodarczego regionu” (Kowalczyk 2010, s. 19).

Wśród celów wdrożenia turystyki zrównoważonej wymienia się:

1. Zrównoważone aspekty środowiskowe, wiążące się z zagospodarowaniem i ochroną zasobów, wpływających na podtrzymanie życia. Wiązać się to powinno z minimalizacją różnego rodzaju zanieczyszczeń wody, powietrza i gleby, a także z ochroną walorów przyrodniczych i bioróżnorodności.
2. Zrównoważone aspekty społeczne, związane z respektowaniem postaw socjokulturowych lokalnych społeczności, dbaniem o zachowanie dziedzictwa lokalnych społeczności, ale także edukowaniem i podejmowaniem działań promujących tolerancję i zrozumienie (Bajdor, Grabara 2012).
3. Zrównoważone aspekty gospodarcze związane z odnoszeniem sukcesów ekonomicznych dających korzyści społecznym, takich jak: możliwości zatrudnienia i zarobku (Bajdor, Grabara 2012).

W rozwoju turystyki ogromne znaczenie mają dziś duże miasta i metropolie. Niegdyś traktowane jako źródło emisji ruchu turystycznego, ale dziś kojarzone przede wszystkim jako obszar recepcji turystycznej. Według Teresy Żabińskiej (2013), miasta zawsze stanowiły cel podróży turystów, lecz głównie w formie poznawczej (turystyka kulturowo-historyczna) i religijnej. Ostatnio upowszechnione zostały inne formy, głównie turystyki indywidualnej, ale także biznesowej. Z tego względu, że wzrosła popularność turystyki miejskiej, wielu badaczy podejmuje się zdefiniowania tego zjawiska. Jej złożoność wynikać może z faktu, że miasto powinno być rozpatrywane w kategoriach celu podróży, ale też jako motywu do podjęcia aktywności turystycznej (Ziółkowska-Weiss, Żemła 2017). Według Gołębskiego (2009), problem w zdefiniowaniu pojęcia turystyki miejskiej wynika z następujących przyczyn: zróżnicowania obszarów miejskich, niemożność charakterystyki turysty miejskiego oraz znacznie utrudnione określenie roli turystyki w mieście.

Zgodnie z definicją UNWTO, turystyka miejska to podróże krótkoterminowe (1 – 3 dni) do miast o dużej gęstości zaludnienia (Ziółkowska-Weiss, Żemła 2017). Nie jest to jednak definicja kompletna, oddająca w pełni charakter tej formy turystyki. Jest to stwierdzenie bardzo ogólne, skupiające się jedynie na popytowej stronie zagadnienia. Niektórzy badacze dokonują rozróżnienia tej kwestii na turystykę miejską (węższe znaczenie) oraz turystykę w mieście (szersze znaczenie) (Ashworth i Page 2011, Kowalczyk 2005).

Zgodnie z definicją Ashwortha i Page'a (2011, s. 7) turystyka miejska jest formą turystyki, w której „głównym motywem przyjazdu turystów są niektóre aspekty miejskości”. Według Kowalczyka (2005, s. 157), jest to „turystyka, której celem jest odwiedzanie i poznawanie miasta traktowanego jako dziedzictwo kulturowe i uznawanego za niepodzielny element przestrzeni turystycznej”. Bazując na tej definicji należy zaznaczyć, że traktuje ona turystykę miejską jako jedną z form turystyki, w której potrzebny jest kontekst, czyli emocjonalne powiązanie z odwiedzanym miastem (Zmyślony 2015).

Szerokie ujęcie turystyki na obszarach miejskich należy rozumieć jako „zbiór wszystkich form turystyki mających miejsce na terenach miejskich, a także wszystkie formy turystyki związane z walorami i zagospodarowaniem turystycznych występujących na obszarach miejskich” (Kowalczyk 2005, s. 157). Ta definicja (w odróżnieniu od definicji UNWTO) zwraca także uwagę na aspekt podaży zjawiska (zagospodarowanie turystyczne). W tym znaczeniu, turystyka w mieście może być rozumiana w szerszym kontekście, niż zjawisko złożone z wielu aktywności turystycznych, ale też jako ważny element w funkcjonowaniu miast (Zmyślony 2015).

Pojęcie zrównoważonej turystyki miejskiej jest zatem kompilacją dwóch definicji: turystyki miejskiej oraz turystyki zrównoważonej. Można zatem stwierdzić, że zrównoważona turystyka miejska to „turystyka, która zapewnia równowagę pomiędzy potrzebami turystów i mieszkańców miasta, jednocześnie zachowując możliwości własnego rozwoju w przyszłości” (Królikowska-Tomczak, Machnik 2019, s. 83). Dokonując interpretacji tej definicji można wywnioskować, że uwzględnia ona główną ideę zrównoważonego rozwoju, jakim jest ochrona dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i społecznego, co może być realizowane poprzez wdrożenie promocji tych wartości, edukacji oraz tworzeniu warunków wzmacniających doznania turystów podczas pobytu (Królikowska-Tomczak, Machnik 2019). Wyzwaniem powstałym przed realizacją tych celów może stanowić „dwukierunkowy charakter oddziaływań” (Królikowska-Tomczak, Machnik 2019, s. 83). Z jednej strony, odpowiedzialność spoczywać będzie po stronie turystów – ich wyborów i zachowań, czyli od poziomu konsumpcji. Z drugiej jednak strony, zależne to będzie od infrastruktury miasta, organizacji oraz sposobu zarządzania branżą turystyczną w mieście, na co składają się różne czynniki, m.in.: sezonowość, wdrażanie rozwiązań proekologicznych czy wspieranie idei lokalnych społeczności (Królikowska-Tomczak, Machnik 2019).

Nie bez powodu Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) w Agendzie 2030 wymienia turystykę jako jedno z narzędzi służących osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju (*Sustainable Development Goals – SDG*). UNWTO stwierdza, że największy swój udział w realizacji celów, turystyka może mieć dla (<https://sdgs.un.org/goals>):

- celu nr 8 „Wzrost gospodarczy i godna praca” ze względu na to, że turystyka generuje miejsca pracy i stymuluje rozwój transportu, usług i gastronomii,
- celu nr 12 „Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja” ze względu na to, że jest to promocja odpowiedzialnych postaw, do których zaliczyć można odpowiednie gospodarowanie odpadami, rozwój produktów lokalnych, edukacja turystów oraz poszanowanie i opieka nad zasobami kulturowymi i naturalnymi,
- celu nr 14 „Życie pod wodą” ze względu na to, że odpowiednie zarządzanie ruchem turystycznym może chronić ekosystemy wodne przed degradacją.

Zdaniem autora pracy, związek turystyki miejskiej ze zrównoważonym rozwojem jest obserwowalny także w innych obszarach tej koncepcji:

- celu nr 1 „Koniec ubóstwa” ze względu na to, że turystyka generuje miejsca pracy i zwiększenie dochodu lokalnej społeczności,
- celu nr 2 „Zero głodu” ze względu na ingerencję turystyki w zarządzanie sektorem rolno – spożywczym oraz możliwość promocji odpowiedzialnej konsumpcji i bezpieczeństwa żywnościowego,
- celu nr 9 „Innowacyjność, przemysł i infrastruktura” ze względu na to, że turystyka stymuluje rozwój i modernizację szeroko pojętej infrastruktury, zarówno transportowej, jak i cyfrowej,
- celu nr 11 „Zrównoważone miasta i społeczności” ze względu na to, że odpowiedzialna, dobrze zorganizowana turystyka przyczynia się do ochrony dziedzictwa lokalnego i wpływa na polepszenie jakości życia mieszkańców.

Bezpośrednio związaną z ideą rozwoju zrównoważonego jest turystyka kulturowa, ponieważ miasta są przestrzeniami, w których koncentruje się kultura materialna i niematerialna, zatem ich związek jest zasadny. Współcześnie kulturę definiuje się jako „całokształt duchowego i materialnego dorobku ludzkości” (Rohrscheidt 2016, s. 20).

W kontekście turystyki kulturowej teoretycy w swoich pracach prezentują definicje ukierunkowane na ofertę turystyczną, wartości kulturowe, a także i motywy jakimi kieruje się konsument (Królikowska Tomczak, Machnik 2019). Przekrój i analiza definicji trafnie została ujęta w pracy Armina Mikosa von Rohrscheidta (2016), a na potrzeby pracy wyodrębniono kilka zawartych w niej definicji, które są powiązane z założeniami zrównoważonej turystyki miejskiej (tab. 1).

Tabela 1. Zrównoważona turystyka miejska na tle turystyki kulturowej.

Nurt	Definicja	Idea zrównoważonej turystyki
Zorientowanie na ofertę turystyki kulturowej	„Turystyka kulturowa wykorzystuje budynki, relikty i obyczaje w krajo- brazach, miejscowościach i budowlach, by przybliżyć zwiedzającemu rozwój kulturowy, społeczny i gospodarczy danego tery- torium (...)” (Ch. Becker).	Promocja wartości spo- łecznych i kulturowych, koncentracja na walorach oraz edukowanie.
Zorientowanie na popyt	Turystyka kulturowa „obejmuje wszystkie po- dróże osób, które czasowo opuszczają swoje miejsce zamieszkania, by poinfor- mować się, doświadczyć i/lub przeżyć przede wszystkim materialne i niematerialne elementy kultury wysokiej i co- dziennej terenu odwiedza- nego” (M. Lohmann).	Nowe rozwiązania mają na celu wzmocnić do- świadczenia turysty podczas podróży.
Zorientowanie na wartości	„Turystyka kulturowa definiuje się (...) jako zorientowane na ochronę wykorzystanie monumen- tów i reliktyw kulturowo- -historycznych, fachowa dbałość o tradycyjne i spe- cyficzne regionalne formy zamieszkania i życia, (...), posiadające za cel poszerzenie i pogłębienie rozumienie dla oryginal- nego charakteru regionu (...), poprzez rzeczową, porównawczą i skłaniającą do intelektualnego dialogu informację o świadec- twach przeszłości i te- raźniejszości na miejscu” (W. Eder).	Promocja wartości spo- łecznych i kulturowych, koncentracja na walorach oraz edukowanie, ale także ochrona lokalnego dziedzictwa.

Źródło: Królikowska-Tomczak A., Machnik A. (2019). Zrównoważona turystyka miejska w kontekście turystyki kulturowej. *Turystyka kulturowa*, 5, s. 85.

Park kulturowy jako forma obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego

Krajobraz to pewna forma wyrazu środowiska i zachodzących w nim zmian. Zarówno krajobraz naturalny (dzieło przyrody), jak i kulturowy (wytwór działalności ludzkiej), świadczą o tożsamości danego miejsca. Jak podaje Z. Myczkowski za H. Gutersohnem, krajobraz to wyraz gospodarki człowieka, zatem dobra gospodarka to harmonijny krajobraz, zaś zła gospodarka to krajobraz zdewastowany (Myczkowski 2007). Zmiany społeczne i ekonomiczne pociągają za sobą zmiany krajobrazowe. Jak twierdzi Z. Myczkowski (2007), w ostatnich dziesięcioleciach proces nabierał w Polsce na sile, co może być echem gospodarki centralnie planowanej. Zmiana ustroju i osiągnięcie swobody działań na wolnym rynku zrodziły chęć dogonienia utraconych lat, co stało się nowym zagrożeniem dla krajobrazu (Myczkowski 2007).

Postawa zakładająca, że definicja krajobrazu może być łączona jedynie z aspektem przyrodniczym jest przestarzała i nieaktualna. Przez lata formowały się różne podejścia do kwestii ochrony krajobrazu kulturowego, obejmujące działania polegające na planowaniu przestrzennym, architekturze i założeniach myśli konserwatorskiej. Dało to bazę do rozwoju i tworzenia nowego systemu ochrony krajobrazu kulturowego (Myczkowski 2007).

W Polsce obowiązującymi są przepisy zawarte w *Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku*, *Ustawie o ochronie przyrody z 2004 roku* oraz ratyfikowanej w 2004 *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej z 2000 roku*, zwanej „florencją”. Zawierają one kluczowe definicje i zasady związane są z aspektem krajobrazowym (tab. 3).

Tabela 3. Definicje dotyczące krajobrazu i jego ochrony uwzględnione w ustawach krajowych.

Ustawy krajowe		
Ustawa	Pojęcie	Definicja
Ustawa o ochronie przyrody z 2004 r.	Krajobraz kulturowy	Postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.
Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r.	Krajobraz kulturowy	Przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.
Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r.	Otoczenie	Teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ustawa o ochronie przyrody z 2004 r.	Ochrona krajobrazowa	Zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu.
Ustawa o ochronie przyrody z 2004 r.	Walory krajobrazowe	Wartości ekologiczne, estetyczne, lub kulturowe obszaru oraz związane z nimi: rzeźba terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Z. Myczkowski (2007, s. 107).

Ponadto, w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad nimi zawarto istotne dla analizy problematyki zapisy przedstawione w poniższej tabeli 4:

Tabela 4. Zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami fundamentalne dla ochrony krajobrazu kulturowego.

Artykuł	Omawiana kwestia
Art. 7	Formy ochrony zabytków
Art. 16	1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. 2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1. 3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. 4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. 5. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.
Art. 17	1. Na terenie parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące: - prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; - zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; - umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; - zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; - składowania lub magazynowania odpadów. 2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2024 r. poz. 54, 834 i 1089).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Samo pojęcie parku kulturowego znane było już w latach 60. XX w. Pojawiło się ono w ustawie o ochronie dóbr kultury z dnia 15 lutego 1962 roku, jednakże wówczas nie wdrożono żadnych przepisów ustalających zasady organizacji i zarządzania tą formą ochrony – sama idea miała jedynie formę aksjologiczną (Tomczak 2019). Dopiero na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku do porządku prawnego weszło pojęcie instytucji parku kulturowego, zakładające, że jest to obszar mający na celu ochronę krajobrazu kulturowego lub tereny zawierające zabytki nieruchome, typowe dla lokalnej kultury i tradycji osadniczej i budowlanej. Zatem, parki kulturowe funkcją odpowiadają obszarowym formom ochrony przyrody. Można wywnioskować zatem, że idea utworzenia parków kulturowych w Polsce może kooperować z zasadami zrównoważonego rozwoju turystyki. W sytuacji utworzenia parku kulturowego można przewidywać wiele pozytywnych konsekwencji, na które w swojej pracy wskazuje Myczkowski (2007):

1. wzrost integracji społeczności lokalnej wraz z jednostkami samorządowymi w pracy nad tworzeniem parku, jego ochronie oraz wykorzystaniu walorów kulturowych,
2. wzrost świadomości i wiedzy na temat walorów kulturowych,
3. wzrost identyfikacji społeczności lokalnej ze swoim miejscem zamieszkania,
4. reorientacja planów i programów rozwojowych,
5. wdrożenie polityki prokrajobrazowej, proekologicznej i propublicznej,
6. realizacja diagnozy i prognozy rozwoju gminy,
7. aktywne zarządzanie obszarem poprzez wdrożenie zasad ochrony parku,
8. wzmocnienie promocji walorów kulturowych gminy, wynikające z uporządkowania przestrzeni,
9. przygotowanie na przyjęcie i wzrost ruchu turystycznego,
10. wzrost prestiżu.

Pomimo wielu zalet jakie niosą za sobą wprowadzone w Polsce parki kulturowe, nadal nie jest to odpowiednio spopularyzowana forma ochrony krajobrazu kulturowego, a co za tym idzie, nie jest to wykorzystywany element rozwoju zrównoważonej turystyki. Na terenie kraju dotychczas powstało około 40 parków kulturowych. Warto jednak wskazać, że według Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków istnieje aż 800 obszarów, które zasługują na objęcie ochroną przez instytucję parku kulturowego (Mol 2023). Warty jest fakt, że obecnie nie prowadzi się oficjalnego rejestru parków kulturowych, nie ma więc żadnej ujednoliconej bazy, która pozwalałaby gromadzić dane na temat parków.

Uwzględniając fakt, że parki kulturowe mają na celu chronić krajobraz kulturowy wyznaczonego obszaru, a jego idea jest tożsama z głównymi założeniami zrównoważonego rozwoju turystyki, zaskakującym może być

informacja o tak ograniczonej liczbie tych instytucji, a także o niewykorzystanym potencjale, jaki kryje się za nimi. Ten aspekt może także dziwić pod tym względem, że zrównoważony rozwój to idea, która stała się powszechnością w tworzeniu nowych planów rozwoju miasta. Niestety, wdrożenie tych założeń także w ujęciu turystycznym niemalże nie istnieje, a jedynym miastem, które zdecydowało się na utworzenie planu zrównoważonego rozwoju turystyki, a na którym także występują parki kulturowe jest Kraków. Z tego względu w pracy, analizie poddano krakowskie parki kulturowe oraz ich rolę we wdrażaniu założeń zrównoważonej turystyki, które zostały zawarte w dokumencie „*Polityka Zrównoważonej Turystyki Krakowa na lata 2021-2028*”.

Jak głosi podtytuł, „*Polityka...*” jest zbiorem rekomendacji i wytycznych, które wskazują kierunki działań w kluczowych dla zarządzania turystyką w mieście obszarach. Ze względu na przedmiot badań, zdecydowano się wyszczególnić te rekomendacje, które powiązane są z instytucją parków kulturowych. Sam fakt powiązań niektórych obszarów z parkami kulturowymi, podkreśla, że instytucja parków może być elementem zrównoważonej turystyki miejskiej.

Pierwszą płaszczyzną, na której wprost wymieniane są parki kulturowe jest „przeciwdziałanie skutkom hipertrofii turystycznej i równoważenie gospodarki współdzielenia”. Bazą do realizacji założeń związanych z tym aspektem jest profesjonalizacja rozwoju legalnych usług, będąca efektem „współodpowiedzialności za miasto”. Autorzy przypuszczają, że w omawianym okresie na znaczeniu zyska gospodarka współdzielenia, co przyczyni się do zwiększenia podaży i zapewni łatwy dostęp do usług. Jednym z proponowanych działań podejmowanych przez miasto, a ściśle powiązanych z ideą parków kulturowych jest dialog pomiędzy właścicielami nieruchomości, świadczącymi najem krótkoterminowy, celem „zachowania tożsamości centrum historycznego”. W tym także obszarze wskazano „ochronę pejzażu miejskiego”, którego częścią jest ruch turystyczny.

Drugim zadaniem, które wiąże się z instytucją parków kulturowych jest „zarządzanie gospodarką nocną”, którego głównym celem jest ograniczenie konsekwencji, jakich niesie ona za sobą. Autorzy, proponują wykreowanie nowych przestrzeni i dywersyfikację nocnej gospodarki oraz dążenie do tego, aby Kraków nie był kojarzony z miejscem taniej rozrywki. W osiągnięciu tego celu sprzyjać ma „wypracowanie mechanizmów kreowania i zarządzania ofertą nocną, nawiązując do dziedzictwa historycznego miasta i jego tożsamości”.

Ściśle powiązaną ideą jest wspomniany w kolejnym punkcie program „Respect Kraków”. U podstaw tej inicjatywy stoi współpraca pomiędzy przedstawicielami branży turystycznej, turystami oraz mieszkańcami miasta. Celem programu jest zauważenie, że Kraków to dom dla wielu tysięcy mieszkańców, a nie jedynie destynacja turystyczna. Ambasadorami programu

stali się City Helpers, czyli osoby, które dbają o promocję zasad idei Respect Kraków, ale także służą pomocą w ramach informacji turystycznej oraz kontrolują przestrzeganie przepisów parków kulturowych Krakowa (Janaś 2024).

Trzecim obszarem powiązaniem z ideą parków kulturowych, a który w szczególności może czerpać z przepisów ustalonych na mocy ustawy o ochronie zabytków jest obszar „Integracja kultury i przemysłów kreatywnych z gospodarką turystyczną”, w którym to autorzy „Polityki...” rekomendują „wypracowanie formuły zintegrowanego centrum zarządzania dziedzictwem kulturowym Krakowa jako platformy dialogu zarządzania przestrzenią”. W dokumencie tym zauważono, że festiwale i wydarzenia organizowane w historycznych przestrzeniach miasta stanowią integralną część jego dziedzictwa niematerialnego. Koniecznym jest jednak wypracowanie jednego ekosystemu tych wydarzeń, aby móc zbudować spójną markę Krakowa i ochronić krajobraz kulturowy miasta.

Czwartym obszarem rekomendacji jest „integracja interesariuszy na rzecz niwelowania konfliktów”. Autorzy „Polityki...” wskazują, że w celu oceny stanu konfliktów na obszarze miasta uwzględnić należy każdego użytkownika przestrzeni, w tym: mieszkańców, odwiedzających i przedsiębiorców. Kluczowym jest tutaj przekazywanie informacji i ich prawidłowa interpretacja. W działaniach wskazano uświadamianie mieszkańców o wpływie turystyki na przestrzeń miasta oraz informowanie turystów na temat przepisów lokalnych, zwyczajach i oczekiwaniach gospodarzy. W przypadku Krakowa, punktem wyjściowym na obszarach najchętniej odwiedzanych przez turystów są obecnie przepisy ustalone w ustawie o parkach kulturowych i to właśnie one powinny być wykorzystywane w dialogu pomiędzy wszystkimi stronami użytkowników przestrzeni tego miasta.

Krakowskie parki kulturowe

Od momentu dodania zapisu o parkach kulturowych do *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w 2003 roku*, potrzebę wdrożenia tej obszarowej formy ochrony na terenie Krakowa zgłaszano w wielu różnych dokumentach, min. w *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego z 2003 roku* oraz w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa z 2003 roku* (Mol 2023). Wówczas rekomendowano utworzenie aż 9 obszarów chronionych jako parki kulturowe: „Wzgórze Świętej Bronisławy”, „Lotnisko” (obszar Muzeum Lotnictwa), „Krzemionki Podgórskie”, „Rajsko-Kosocice” (obszar II bitwy o Kraków w 1914 roku), „Skotniki-Bodzów”, „Skała”, „Mydlniki-Tonie”, „Fort Dłubnia” i „Tyniec” (*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Kraków z dnia 16 kwietnia 2003r.*).

Pierwszym krakowskim obszarem, na którym podjęto próbę utworzenia parku kulturowego w celu ochrony przed presją inwestycyjną był tzw. zielony klin Krakowa, znajdujący się na zachodzie miasta (Zachariasz 2008). W 2004 roku podjęto Uchwałę nr XXII/195/2004 Rady Miasta Krakowa w sprawie wniosku o utworzenie Zwierzynieckiego Parku Kulturowego. Ten chroniony obszar obejmował tereny, m.in.: Lasu Wolskiego, Błoni, Salwatora, kopca Kościuszki i kopca Piłsudskiego, fort Skała i Klasztor Kamedułów na Bielanach. Park ten powstał na mocy Uchwały Nr CXIV/1174/06 w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą „Zwierzyniecki Parki Kulturowy”, lecz uchwała ta została zaskarżona przez mieszkańców i rok później straciła swoją moc (Mol 2023).

Pomimo tego niepowodzenia w kwestii zarządzania ochroną krajobrazu kulturowego, obecnie Kraków uznawany jest za „lidera we wdrażaniu idei parków kulturowych” (www.krakowheritage.pl). Wydaje się, że w mieście o tak rozwiniętej funkcji turystycznej było wręcz konieczne objęcie przepisami obszarowej ochrony niektórych terenów. Dlatego obecnie na terenie miasta funkcjonują tylko trzy Parki Kulturowe – „Stare Miasto”, „Kazimierz ze Stradomiem” i „Nowa Huta”, a w planach pozostaje czwarty – „Stare Podgórze z Krzemionkami”.

Park Kulturowy „Stare Miasto”

Na mocy uchwały nr CXV/1547/10 Rady Miasta z dnia 3 listopada 2010 roku powołany został park kulturowy pod nazwą „Park Kulturowy Stare Miasto”, który zasięgiem obejmuje tereny Starego Miasta oraz Wzgórze Wawelskie i ograniczają go ulice: Straszewskiego, Podwale, Dunajewskiego, Basztowa, Westerplatte, św. Gertrudy, Bernardyńska, Podzamcze, a także Bulwary Wiślane.

Celem Parku jest ochrona, zachowanie i kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jego zabytków oraz historycznego układu urbanistycznego i charakteru przestrzeni publicznej (*Uchwała nr CXV/1547/10 Rady Miasta z dnia 3 listopada 2010*).

Szczególnym problemem tego terenu była ogromna liczba banerów, reklam i szyldów, które w sposób chaotyczny sytuowane były na elewacjach zabytkowych obiektów (Mol 2023). Ten chaos reklamowy wynikał także z charakteru Starego Miasta jako turystycznego centrum Krakowa, ponieważ w dużej mierze lokale stosujące reklamy w tej części Starego Miasta to przedsiębiorstwa handlowe i usługowe, skupiające się na obsłudze ruchu turystycznego (Mol 2023). Stwierdzono, że dozwoloną formą reklamy jest nieoświetlona, umieszczona płasko na elewacji lub na wysięgniku i dostosowana do warunków architektonicznych i charakteru budowli. Ponadto,

określono maksymalne wymiary nośników informacji, dopuszczalną ilość w przestrzeni, kolorystykę i formę, zwłaszcza w kontekście reklam świetlnych, które powodują zanieczyszczenie otoczenia światłem. Wprowadzono także zakaz używania kolorowego światła w iluminacjach obiektów budowlanych, a w aspekcie ograniczania hałasu zakaz sytuowania klimatyzacji i urządzeń nagłaśniających od strony elewacji.

Wskazano, że wyjątkiem w stosowaniu systemów nagłośnieniowych są imprezy określone w uchwale i w przypadku występów artystów ulicznych, posiadających stosowne zezwolenia. Tego typu pokazy artystyczne stały się nieodłącznym elementem współczesnej przestrzeni Starego Miasta i są one atrakcją turystyczną, która może urozmaicić i uatrakcyjnić wyjazd.

Jednym z podstawowych elementów zagospodarowania turystycznego jest baza gastronomiczna (Kowalczyk 2017). W przypadku Starego Miasta najbardziej uciążliwym elementem oddziałującym na przestrzeń były ogródki gastronomiczne, które ograniczają swobodę poruszania się. Z tego też względu zdecydowano się na wprowadzenie stosownych regulacji. Najistotniejszym przepisem jest zakaz ich lokalizacji w obrębie ciągu Drogi Królewskiej, czyli ulic: Floriańskiej, Grodzkiej, Kanoniczej, zaś Rynek Główny stanowi wyjątek, co autorzy uchwały tłumaczą aspektem historycznym. Na każdym innym fragmencie Starego Miasta ogródki gastronomiczne powinny być sytuowane w sposób umożliwiający swobodne poruszanie się – autorzy uchwały wskazują na zachowane 1,5 m wolnej przestrzeni chodnika. Celem ujednolicenia przestrzeni Starego Miasta w aspekcie wizualnym wprowadzono nakaz stosowania oznaczeń graficznych wyłącznie na lambrekinach czasz parasoli. Na terenie ogródków dopuszcza się stosowanie ozdób świątecznych i urządzeń grzewczych w okresie zimowym.

Regulacje obejmują też zakaz prowadzenia działalności usługowej i handlowej w bramach, przejściach i przejazdach budynków. Zakaz uwzględnia także wystawianie i oferowanie do sprzedaży towarów przed budynkami oraz na elewacjach budynków, z wyjątkiem sprzedaży obrazów w rejonie murów obronnych przy ulicach: Floriańskiej i Pijarskiej. Dozwolony jest za to handel obwoźny, jednakże pod warunkiem uzyskania zgody od zarządcy drogi. Ponadto, udzielono zezwolenia na organizację działalności handlowej i usługowej, która nie wymaga zaplecza technicznego, organizację wystaw czasowych i działalności z zakresu organizacji ruchu turystycznego, tj. pojazdy konne, pojazdy elektryczne. Warunkiem prowadzenia takiej działalności jest jednak uzyskanie zezwolenia od zarządcy dróg (*Uchwała Nr VII/128/19...*).

Jednym z kryteriów dla wskaźników pomiaru rozwoju zrównoważonej turystyki miejskiej jest sposób zarządzania odpadami (Królikowska, Machnik 2019). Jedną z często wymienianych dysfunkcji turystyki jest generowanie śmieci (Łaskawska i Popek 2023). W uchwale określono zakaz składowania

i magazynowania odpadów na terenie parku, a wyjątkiem są jedynie pojemniki służące do czasowego gromadzenia bieżących odpadów.

Zarządzanie parkiem kulturowym „Stare Miasto” na tym jednak się nie zakończyło. W okresie od 19 lipca do 15 września 2017 przeprowadzono konsultacje społeczne, które dotyczyły projektu uchwały Nr XC/2361/17 Rady Miasta Krakowa z dnia 6 grudnia 2017 roku zmieniająca uchwałę Nr CXV/1547/10 w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto (www.parkikulturowe.pl). Konsultacje miały na celu zgromadzenie wniosków, postulatów i uwag dotyczących funkcjonowania parku kulturowego.

Najistotniejsze zmiany w znowelizowanej uchwale wprowadzono w zakresie usług i handlu. W kontekście handlu obwoźnego wprowadzono ograniczenie do sprzedaży wyłącznie obwarzankami krakowskimi (produkt o chronionym znaczeniu geograficznym), kasztanami jadalnymi oraz pamiątkami związanymi z Krakowem lub jego tradycją kulturową. Ponadto, wprowadzono zakaz handlu „z ręki”. Zaostrzono też przepisy mające na celu walkę z zanieczyszczaniem przestrzeni dźwiękiem i światłem. Wprowadzono „zakaz emisji za pomocą głośników, wyświetlaczy LCD, wyświetlaczy, taśm i listew LED, neonów, laserów”, a dodatkowo używania urządzeń służących do podświetlania witryn, okien i bram za pomocą światła innego niż białe („Uchwała Nr XC/2361/17...”).

W nowelizacji uwzględniono także przepisy dotyczące sposobu reklamowania działalności usługowych. Wprowadzono zakaz stosowania reklamy w formie kostiumów i przebrań, za wyjątkiem osób poruszających się w obrębie wejścia do lokalu, ale z uwzględnieniem poszanowania dla tradycji Krakowa. Nie wolno także stosować metod „nagabywania” oraz roznoszenia ulotek, których forma nie jest zgodna z moralnością publiczną („Uchwała Nr XC/2361/17...”).

Przepisy zostały uzupełnione także w aspekcie przewozu osób. Twórcy nowelizowanej uchwały zaznaczają, że przewóz ten może odbywać się jedynie „przy wykorzystaniu: pojazdów wolnobieżnych z napędem elektrycznym dla których wydano identyfikator, pojazdów zaprzęgowych, publicznego transportu zbiorowego i taksówek” („Uchwała Nr XC/2361/17...”). Jedynym dopuszczalnym środkiem transportu stał się rower.

Postawiony w 2010 roku przez władze miasta cel „oczyszczenia zabytkowego centrum ze szkodliwych zjawisk” (www.parkikulturowe.krakow.pl) wydaje się być coraz bliższy finalizacji. Uregulowanie przepisów mających wpływ na kształtowanie przestrzeni w aspekcie estetyki i ochrony krajobrazu kulturowego było zasadne i zgodne z założeniami zrównoważonego rozwoju. Panujący na ulicach Starego Miasta chaos, który negatywnie wpływa na wizerunek miasta jest w coraz większym stopniu kontrolowany.

Park Kulturowy „Kazimierz ze Stradomiem”

Na mapie Krakowa drugim najpopularniejszym wśród turystów obszarem jest Kazimierz, który od końców XX wieku przeżywa boom turystyczny (Grochowicz, Mróz, Pawlusiński 2019). Na mocy uchwały Nr LXXXIII/2368/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 kwietnia 2022 roku obszar ten objęty został ochroną w formie parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kazimierz ze Stradomiem. Warto jednak zaznaczyć, że sama uchwała swoim zasięgiem wychodzi poza administracyjne strefy Kazimierza i Stradomia i obejmuje dodatkowo lewobrzeżną część Bulwarów Wiślanych i Wisły oraz Plac na Groblach (www.parkikulturowe.krakow.pl).

Analizując uchwałę zauważalne jest, że wiele przepisów w niej zawartych jest zaczerpniętych z uchwały Nr VII/128/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 lutego 2019 roku w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały Nr CXV/1547/10 w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto. Zauważalny nacisk położono w przypadku Parku Kulturowego „Kazimierz ze Stradomiem” na aspekty techniczne, tj.: wymiary i kolor parasoli, rodzaj stosowanych paliw w urządzeniach grzewczych, ilość i wymiary tablic reklamowych, w tym także tablic z ofertą gastronomiczną (menu), materiał z jakiego wykonane są i w jaki sposób ustawione są ogrodzenia ogródków gastronomicznych, czas reklamowania danego wydarzenia, Podobieństwo przepisów wynika z faktu, że zarówno Park Kulturowy „Kazimierz ze Stradomiem”, jak i Park Kulturowy „Stare Miasto” są podobne pod względem charakteru, co spowodowane jest dużym nagromadzeniem infrastruktury związanej z obsługą ruchu turystycznego (Mol 2023). Odróżniającym jednak obszar Kazimierza jest fakt, że teren ten jest w większym stopniu zamieszkały przez stałych mieszkańców, niż średniowieczny obszar Starego Miasta. Z tego też względu brane pod uwagę były opinie mieszkańców w aspekcie formułowania przepisów, które powstawały tak, aby odpowiadały ich potrzebom (Mol 2023).

Wyróżniającym przepisem w kategorii działalności gastronomicznej jest określenie godzin funkcjonowania ogródków gastronomicznych. Wszystkie ogródki, których działanie obejmuje obszarem plac targowy muszą dostosować porę funkcjonowania do przepisów zawartych w regulaminie danego placu, natomiast na pozostałych obszarach parku obowiązują godziny zawarte w uchwale. Ponadto, w usługach gastronomicznych uwzględniono także przepisy dotyczące foodtrucków, czyli mobilnych punktów gastronomicznych. Zdecydowano się wydzielić dwie strefy gastronomiczne: rejon skrzyżowania ul. św. Wawrzyńca/ul. Wąskiej i rejon skrzyżowania ul. Jakuba/ul. Ciemnej. Foodtrucki objęte zostały również dodatkowymi przepisami dotyczącymi godzin ich funkcjonowania oraz aspektów wizualnych – obiekty te muszą być jednolite kolorystycznie, bez stosowania jaskrawych barw.

W przypadku działalności usługowej i handlowej wyróżniającym przepisem jest zezwolenie na sprzedaż w przestrzeni publicznej kwiatami, owocami, warzywami i książkami za uzyskaniem zgody od zarządcy drogi. Dopuszczalny jest handel artykułami spożywczymi w ramach handlu obwoźnego, ale wyłącznie na obszarze Bulwarów Wiślanych, a także handel „z ręki”, ale wyłącznie na terenie placów targowych. W kontekście stosowania reklam na terenie parku, zdecydowano się na wprowadzenie całkowitego zakazu roznoszenia ulotek.

W przepisach uwzględniono także nadrzeczny charakter obszaru chronionego. Dopuszczono min.: formę reklamy w strojach nawiązujących do tradycji żeglugi śródlądowej, ale tylko przy wejściach na statek. Ponadto, zakaz używania urządzeń nagłośnieniowych i świetlnych obowiązuje w takim samym zakresie jak obiekty znajdujące się na lądzie.

Park Kulturowy „Nowa Huta”

Nowa Huta ze względu na swój charakter i historię jest określana jako przykład tzw. trudnego dziedzictwa (Kłaś 2019). Może wynikać to z faktu, że w opinii wielu mieszkańców Nowa Huta nie jest obszarem o wysokiej wartości kulturowej – nie postrzegają oni tego obszaru jako miejsca zabytkowego, a wśród głosów społeczności Nowej Huty usłyszeć można stwierdzenia typu: „Jaki zabytek, przecież to komunistyczne blokowisko, co tu chronić, nie róbcie nam tu skansenu” (Mol 2023, s. 119). Bez względu jednak na opinię części mieszkańców, Nowa Huta jest obszarem o znaczącym potencjale turystycznym, a fakt ten podkreślany jest przez obecność Nowej Huty na różnych szlakach kulturowych (Kłaś 2019). Obecnie, atrakcyjność Nowej Huty buduje się na bazie mitu „idealnego miasta” PRL (Żemła, Woronkowicz 2021). Dużym wyzwaniem przed jakim stoją obecnie zarządzający Nową Hutą i miastem oraz przedstawiciele branży turystycznej jest promocja pozytywnego wizerunku tego obszaru. Nie jest to zadanie proste, ponieważ dziedzictwo okresu socrealistycznego jest naznaczone piętnem „złego urodzenia” (Kadłuczka i in. 2016). a obejmowanie prawną formą ochrony takich obszarów zawsze budzi sprzeciw wśród części mieszkańców. Zgodnie jednak z opinią Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego, przedstawioną w Uchwale nr 1 w sprawie ochrony dziedzictwa architektury i urbanistyki XX wieku w Polsce z dnia 29 kwietnia 2016 roku „architektura, urbanistyka oraz dzieła techniki XX wieku w Polsce, w tym także powstałe po 1945 roku, stanowią nasze narodowe dziedzictwo kulturowe, wymagające systemowej ochrony, takiej jaką objęte zostało dziedzictwo kulturowe, będące świadectwem rozwoju cywilizacyjnego w innych epokach historycznych” (Kadłuczka i in. 2016).

Różnego typu aktywiści społeczni, którym los Nowej Huty nie jest obojętny, którzy doceniają rangę zabytkowego charakteru tej dzielnicy, nieustannie podejmują działania, aby chronić obszar przed jego degradacją (Mol 2023). Z tego też względu ogłoszona została Uchwała Nr XXIX/757/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 20 listopada 2019 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Nowa Huta. Obszar parku zasięgiem obejmuje teren Nowej Huty, wraz z częścią z dawnych wsi: Krzesławic i Mogiły.

Jak argumentują swoją decyzję uchwałodawcy, obszar ten objęty zostaje ochroną dla zachowania „krajobrazu kulturowego, zabytków historycznych oraz historycznego układu urbanistycznego Nowej Huty” (*Uchwała Nr XXIX/757/19...*). Ponadto, dzielnica ta wyróżnia się szczególnie ważnymi w skali makro walorami przyrodniczymi, w których skład wchodzi min. Łąki Nowohuckie. Park Kulturowy „Nowa Huta” różni się znacznie od Parków Kulturowych „Stare Miasto” i „Kazimierz ze Stradomiem”. Nie jest on tak popularny wśród turystów jak centrum Krakowa, dlatego też turystyka masowa nie ingeruje w ten teren aż tak bardzo. Głównymi użytkownikami obszaru są mieszkańcy, a wszelka działalność handlowa i usługowa jest w większości skierowana właśnie do lokalnej społeczności (Mol 2023).

W każdym z paragrafów uchwały zawierające przepisy podkreślono zachowanie warunków uwzględnionych w paragrafie trzecim, w którym twórcy uchwały określili sposoby usprawniające realizację celu ochrony materialnego i krajobrazowego dziedzictwa kulturowego na obszarze Parku. Każdy z paragrafów czerpie z poprzednich uchwał dotyczących funkcjonowania Parku Kulturowego „Stare Miasto”, jednakże ze względu na charakter Nowej Huty przepisy te zostały uproszczone i nie koncentrują się na obsłudze ruchu turystycznego.

Zrównoważona turystyka w świetle badań empirycznych

Podstawową metodą realizacji celu pracy była analiza dokumentów prawnych, raportów, sprawozdań, artykułów w czasopismach, monografiach naukowych. Proces ten określany jest mianem *desk research*, czyli „badań przy biurku” (Bednarowska 2015). Efektem zebranych danych jest opracowanie teoretycznego ujęcia turystyki zrównoważonej oraz analiza krakowskich parków kulturowych. Podczas analizy literatury, autor pracy uwzględnił aspekt historyczny oraz fakt wprowadzanych w dokumentach zmian na przestrzeni lat. Najbardziej zauważalne jest to na przykładzie omawianych w pracy uchwał zawierających przepisy prawne dotyczące parków kulturowych. Dokumentem wyjściowym była Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w której wprowadzono instytucję parku

kulturowego jako obszarowej formy ochrony zabytków. Na podstawie tej Ustawy powstały poszczególne dokumenty prawa lokalnego, czyli uchwały rady miasta odnoszące się do kolejnych, powstających po sobie krakowskich parków kulturowych. W pierwszej kolejności poddano analizie Uchwałę nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 3 listopada 2010 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto. Wprowadzone przepisy spotkały się z wieloma zastrzeżeniami mieszkańców i przedsiębiorców, co mogło być spowodowane faktem, że uchwała powstała bez uprzedniej konsultacji z mieszkańcami Krakowa. Korekta uchwały powstała w 2017 roku, a w 2019 roku została opublikowana jako tekst jednolity – Uchwała nr VII/128/19 Rady Miasta Krakowa. Z tego względu, że Park Kulturowy Stare Miasto był realizowany jako pierwszy stał się on wzorem dla każdego kolejnego krakowskiego parku kulturowego. Dlatego też, autor pracy zdecydował się dokonać analizy porównawczej uchwał dotyczących Parku Kulturowego Kazimierz ze Stradomiem oraz Parku Kulturowego Nowa Huta właśnie z Parkiem Kulturowym Stare Miasto. Autor dostrzega w formie przepisów, że wiele z nich jest wynikiem potrzeby wdrożenia zasad zrównoważonego rozwoju na obszarach szczególnie narażonych na *overtourism*.

Jednakże, nadrzędną potrzebą, która wynika z idei utworzenia tych nowych parków, jest ochrona obszarów szczególnie cennych kulturowo. Przepisy regulujące aspekt audio-wizualny przestrzeni chronionych są wdrażane z myślą o potrzebach mieszkańców, którzy na tych obszarach starają się funkcjonować „obok” turystyki. Autor pracy zauważa, że grupą, którą w największym stopniu dotyczą ograniczenia związane z przepisami są przedsiębiorcy, zwłaszcza nastawieni na obsługę ruchu turystycznego.

Pomimo szczegółowego przeglądu literatury, trudno znaleźć opracowanie, które traktuje instytucję parków kulturowych jako instrument mający wpływ na zrównoważony rozwój turystyki. Analiza literatury wykazała, że parki kulturowe niewątpliwie odgrywają istotną rolę w ochronie dziedzictwa kulturowego, ale ich znaczenie w kontekście odpowiedzialnej turystyki wymaga dalszych badań.

Uzupełniającym elementem realizacji celu pracy było przeprowadzenie indywidualnego wywiadu częściowo skategoryzowanego z burmistrzem nocnym Krakowa. O jego wyborze świadczyła pełniona przez niego funkcja oraz doświadczenie w pracy z turystami w roli przewodnika i pilota oraz w pracy nad kontrolą przepisów krakowskich parków kulturowych w ramach projektu City Helpers. Wybór burmistrza nocnego miasta na respondenta został podjęty także ze względu na jego zaangażowanie społeczne i polityczne.

Wywiad miał charakter jawny, a respondent został poinformowany o jego roli w badaniu oraz o naukowym celu pracy. Wywiad przeprowadzony został 17 marca 2025 roku w siedzibie Wydziału ds. Turystyki przy ul. Brackiej 10 w Krakowie bez udziału osób trzecich. Badanie przeprowadzono

z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu, skonstruowanego przez autora pracy. Kwestionariusz składał się z pytań o charakterze otwartym. Pytania były uporządkowane zgodnie z zasadą „od ogółu do szczegółu”. Poruszono zagadnienia związane bezpośrednio ze zrównoważonym rozwojem, odpowiedzialną turystyką i ideą parków kulturowych. Istotnym aspektem, który został omówiony był sposób postrzegania parków kulturowych (oraz jak to postrzeganie zmieniało się na przestrzeni lat) przez różne grupy funkcjonujących na ich obszarach – mieszkańców, przedsiębiorców, turystów i władze miasta. Naturalnym było także omówienie wpływu parków kulturowych na te grupy. Odniesiono się do segmentacji krakowskiego rynku turystycznego i szans jakie daje rozwój parków kulturowych w zamianie struktury turystów odwiedzających Kraków, czyli zamiana trendu dominującej grupy „banalnego hulaki” na „purystę kultury i sztuki”. Ostatnimi zagadnieniami poruszonymi z burmistrzem były rekomendacje i szanse rozwoju idei parków kulturowych w kontekście rozwoju zrównoważonego i odpowiedzialnej turystyki. Odpowiedzi respondenta zostały zapisane za pomocą dyktafonu, a następnie opracowane w formie tekstu, na co autor uzyskał zgodę respondenta.

Analizę problematyki rozpoczęto od próby zdefiniowania rozwoju zrównoważonego przez burmistrza nocnego. Respondent wskazał na złożoność problemu i możliwość szerokiego definiowania tego zjawiska. Wskazuje on, że *„zrównoważenie polega na tym, żeby żaden z elementów składowych danego programu, projektu, życia miasta i kraju nie dominował nad innym elementem.”* Respondent zawężając problematykę do rynku turystycznego Krakowa wskazał przykład programu *Polityki zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021 – 2028*, w ramach której realizowany jest projekt reprezentowany przez burmistrza nocnego, czyli zrównoważenie gospodarki nocnej Krakowa. Taką samą zasadę zrównoważenia należy stosować w przypadku parków kulturowych. Respondent wskazuje ochronę dziedzictwa, ale w taki sposób, aby przestrzeń pozostawała udostępniona mieszkańcom, przedsiębiorcom i turystom. Mieszkańcy Krakowa *„żyją tutaj i korzystają z tej przestrzeni – przestrzeni, która jednocześnie jest chroniona. Ale nie może być chroniona przed mieszkańcami. Oczywiście oni też muszą się dostosować do pewnych reguł, które są określone w uchwałach parków kulturowych, ale muszą też mieć pewne przywileje. Kolejna sprawa to jest ruch turystyczny [...], który w Krakowie jest silny i dość duży. W 2023 roku to było 12,5 miliona turystów i odwiedzających. Z tego tylko 900 000 to są turyści zagraniczni. I oni oczywiście wchodzi w strefę parków kulturowych i bardzo mocno w nią ingerują. Zwiedzają właśnie te miejsca, które są objęte ochroną parków kulturowych i pozostawiają po sobie pewien nieład. Z jednej strony zostawiają pieniądze, ale z drugiej strony zostawiają śmieci, powodują hałas, nadmierny ruch. Kolejnym elementem są podmioty gospodarcze, które organizują zarówno życie mieszkańców i tych, którzy odwiedzają. Zrównoważenie ma polegać na tym, że znając liczbę*

mieszkańców, która jest niewielka i znając orientacyjną liczbę odwiedzających, musimy tak zorganizować życie i ruch ludzi z tych wszystkich kategorii, żeby nie naruszyć z jednej strony dziedzictwa, a z drugiej strony, udostępnić to dziedzictwo. Na tym polega zrównoważenie całej strefy parków kulturowych.”

Warto zaznaczyć, że burmistrz nocny wyjaśnił także, z jakich elementów składa się dziedzictwo, którego ochrona jest kluczowa w zrównoważonym rozwoju. Pierwszym elementem jest dziedzictwo materialne, czyli „substancja zabytkowa”, która podlega ochronie konserwatorskiej oraz ochronie estetycznej, nad którą czuwa plastyk miejski. Respondent przytacza tutaj walkę z niedozwoloną reklamą w przestrzeni miasta na obszarach parków kulturowych i jej wpływ na ochronę dziedzictwa. Drugim elementem dziedzictwa wskazanym przez burmistrza jest dziedzictwo niematerialne, czyli *” duchowe, do którego należą wszelkie tradycje, jak chociażby tradycja szopek krakowskich wpisana na listę niematerialnego dziedzictwa UNESCO, która musi podlegać ochronie. Musimy je [tradycje, red.] kontynuować, żeby chronić to niematerialne dziedzictwo.”* Te wskazane przez burmistrza nocnego aspekty są także wymieniane w Agendzie 2030 ONZ uchwalonej na rzecz zrównoważonego rozwoju, jako 11. cel, czyli „zrównoważone miasta i społeczności”, do którego zalicza się m.in. ochronę dziedzictwa.

Celem zbliżonym do powyższego w kontekście ochrony dziedzictwa jest 12. cel, czyli „odpowiedzialna konsumpcja i produkcja”. Coraz powszechniejszym staje się kupowanie produktów lokalnych, które są certyfikowane, ponieważ daje to gwarancję lub poczucie oryginalności i jakości produktu. Na terenie krakowskich parków kulturowych organizowane są różne jarmarki, festiwale i festyny, podczas których sprzedawane są różnego rodzaju lokalne produkty, zarówno gastronomiczne, jak i trwałe, użytkowe. Aby jednak zadbać o autentyczność i ochronę tych produktów należy stosować nadzór i kontrole nad ich produkcją, transportem oraz sprzedażą. Według burmistrza nocnego aspekt ten podlega w Krakowie ochronie i kontroli, o czym świadczyć może sam fakt, że na tego typu wydarzeniach przedsiębiorcy i organizatorzy muszą uzyskać odpowiednie zezwolenia od władz miasta. Organizatorem z reguły są *„silne i zakorzenione organizacje pozarządowe, tzw. NGO’sy”* (red. non-government organizations). *„Na przykład, jeśli chodzi o jarmarki świąteczne, to głównie jest to Krakowska Kongregacja Kupiecka, w związku z tym wiadomo, że obie strony, a więc wydający zezwolenie i organizator, będą dbały o zachowanie tych wszystkich zasad ochrony dziedzictwa i podkreślenie też tradycji i dziedzictwa lokalnego.”* Warto zauważyć, że odpowiedzialna konsumpcja nie ogranicza się tylko do organizowanych wydarzeń, ale do codziennego funkcjonowania mieszkańców i turystów w Krakowie. Respondent podkreśla jak istotna jest w zakresie odpowiedzialnej konsumpcji edukacja, która powinna być podstawą jakichkolwiek działań. *„W przypadku Krakowa mamy do czynienia z czymś co przez ostatnie lata spowodowało, że miasto zaczęło*

traktować jako miejsce imprezowe. Teraz działania miasta idą w tym kierunku, żeby odwrócić ten trend, żeby podnieść też jakość oferty i usług, ale też zachęcić tych, którzy przyjeżdżają i odwiedzają oraz mieszkańców, do tego, żeby korzystali z tej szerszej, bogatszej oferty, a nie tej najprostszej, najłatwiej dostępnej. Chodzi nam o to, żeby przenieść życie dzienne czy nocne na poziom wyżej, to znaczy, żeby ktoś, kto jest w Krakowie, obojętnie czy mieszkaniec czy turysta, nie szedł po linii najmniejszego oporu i odwiedzał „McDonald’s” lub najbliższą „kebabownię”, tylko żeby znalazł coś, co jest lokalną ofertą, a więc tutaj na przykład duża rola takich punktów jak pierogarnie, a rozwój gastronomii podkreślającej to lokalne dziedzictwo kulinarne. Chodzi o to żeby ten czas spędzać w przyjemniejszy sposób, zaabsorbowani bardziej jakościowo.”

Jakość to niewątpliwie składowa wielu czynników rozwoju. Dążenie do osiągnięcia wysokiej jakości w różnych aspektach organizacji przestrzeni i funkcjonowania w niej mieszkańców i turystów powinna być istotnym celem rozwoju. Na postrzeganie danego miejsca jako jakościowego zalicza się także kwestie klimatyczne. Zdecydowanie chętniej odwiedzanymi regionami są te, które postrzegane są jako „czyste”. W Agendzie 2030 wyszczególniono kilka celów w kwestii ochrony klimatu: 6. cel – czysta woda i warunki sanitarne, 7. cel – czysta i dostępna energia, 13. cel – działania w dziedzinie klimatu, 14. cel – życie pod wodą, 16. cel – życie na lądzie. Ze względu na miejski i historyczny charakter badanych obszarów największy nacisk postawiono w wywiadzie na transport, który niewątpliwie ma wpływ na jakość powietrza w miastach oraz na konserwację zabytków. Jak twierdzi burmistrz nocny Krakowa: *”strefa czystego transportu to kwestia bardzo skomplikowana, która napotyka silny opór mieszkańców-kierowców, bo z jednej strony chcieliby mieć czyste powietrze, a z drugiej strony mają swoje samochody, które nie do końca spełniają wymogi stawiane w strefie czystego transportu. Jeśli chodzi o parki kulturowe, to w przypadku Starego Miasta, ale i w dużej mierze Kazimierza ze Stradomiem jest to też sprawa tego, że szereg ulic jest wyłączona z ruchu lub ma ograniczony dostęp. W tej pracujemy nad tym żeby udostępnić taksówkom przejazd w tych kierunkach i tymi ulicami, które na co dzień i w ciągu dnia są zamknięte dla ruchu. To sprawi, że będzie mniej spalin, bo będą krótsze trasy.”*

W badaniu zauważono, że aby móc dążyć do realizacji wyznaczonych celów niezbędna jest współpraca. Nie bez powodu ostatnim, 17. celem Agendy 2030 jest „partnerstwo na rzecz celów”. Jest to istotne na każdym szczeblu zarządzania. Aby ochrona przestrzeni krakowskich parków kulturowych, które są jednocześnie obszarem recepcji turystycznej miała sens, niezbędna jest współpraca pomiędzy władzami, mieszkańcami oraz przedsiębiorcami i turystami. Burmistrz nocny wskazuje, że punktem wyjściowym do zawiązania się współpracy jest zrozumienie struktury urzędów i działania jednostek organizacyjnych. *„Urząd Miasta Krakowa jest dość dużą instytucją, bo to jest ponad 3000 osób zatrudnionych w wielu wydziałach i jednostkach. Na przykład,*

w Komisji Zrównoważonej Gospodarki Nocy członkami są przedstawiciele kilku wydziałów i my mamy taką ścisłą współpracę między sobą. Dla przykładu takich działań podam przykład ostatniej uchwały, która dotyczy ogródków gastronomicznych i dobrych praktyk na terenie parków kulturowych. Teraz ją konfrontujemy. Mamy dobre praktyki, gdzie przedsiębiorcy sami się zobowiązują: zwracać uwagę swoim klientom jak się zachowują czy jak się ubierają, dbać o porządek, czystość, żeby nie było hałasu po 22:00. Mamy uchwałę, która mówi o godzinach otwarcia ogródków gastronomicznych. Mamy też kwestię alkoholu. I w tej chwili, współpracując między wydziałami będziemy wpisywali pewne rzeczy do nowych umów przy zezwoleniach czy umowach o otwarciu ogródków gastronomicznych w nowym sezonie. Ta współpraca jest i nie da się niczego zrobić bez niej. W zależności od problemu jest różna skala tej współpracy, bo to może być współpraca między kilkoma wydziałami, ale to jest też współpraca z „NGO’sami” i mieszkańcami, a też z innymi miastami, zarówno polskimi, jak i z Europy, bo tutaj mamy do wykorzystania wszystkie możliwości jakie daje Unia Europejska. To są granty i kierunki rozwoju wskazywane przez UE i jeżeli idziemy w tych samych, zbieżnych kierunkach to łatwiej jest o uzyskanie jakiegoś dofinansowania.” Burmistrz nocny podkreśla, że niezbędny jest dialog, dzięki któremu można dążyć do uzyskania kompromisu. „Każdy z interesariuszy [rynku, red.] musi pójść na jakieś ustępstwo. W przypadku Komisji Zrównoważonej Gospodarki Nocy to jest nawet wpisane w zakres obowiązków i działań komisji, mianowicie wypracowanie odpowiednich relacji między poszczególnymi interesariuszami. Ten dialog jest absolutnie konieczny. Cokolwiek i jakkolwiek sferę życia miasta nie poruszymy, to musi być to na zasadzie wzajemnego porozumienia.”

W kwestii partnerstwa duży nacisk w badaniach postawiono na współpracę z przedsiębiorcami. Burmistrz nocny zapytany o relacje z osobami zarządzającymi różnymi podmiotami gospodarczymi wskazuje, że większość jest nastawiona na współpracę, ale zaznacza, że są też takie przedsiębiorstwa, które stawiają duży opór. Respondent przytaczając historię tworzenia i korekty przepisów parków kulturowych wspomina także o skargach, które były wystosowywane przez grupę przedsiębiorców sprzeciwiających się różnym zasadom obowiązującym w parkach. „Jest to grupa, której parki kulturowe tworzą pewne ograniczenia. Na przykład, zaskarżyli uchwałę o Kazimierzu ze Stradomiem, bo tam wprowadzono do uchwały zapis o godzinach otwarcia ogródków gastronomicznych. Dopiero na zasadzie kompromisu dogadano się w kwestii tych godzin, bo mieszkańcy chcieli do 22:00, a przedsiębiorcy wręcz do rana. Ale ten kompromis powstał.”

W wywiadzie zwrócono uwagę na fakt, że jednak podczas tworzenia pierwszej uchwały dotyczącej utworzenia Parku Kulturowego Stare Miasto zabrakło dialogu z mieszkańcami. Później skorygowano ten błąd i w 2017 roku ukazała się poprawiona wersja uchwały, w której naniesiono wnioski wynikające z konsultacji społecznych. Każdy kolejny park kulturowy

tworzony był już na podstawie dialogu z mieszkańcami. Obecnie też inaczej można spojrzeć na samą ideę parków kulturowych w Krakowie. Burmistrz nocny, zapytany o aktualny stosunek władz, mieszkańców i przedsiębiorców do parków kulturowych wskazuje, że „większość przyzwyczaiła się do tego, że mamy park kulturowy.” W rozmowie z respondentem zauważyć można, że praca nad parkami kulturowymi to proces. Burmistrz nocny wskazuje jak zmieniło się to na przestrzeni ostatnich kilku lat. „Z roku na rok mieliśmy coraz mniej interwencji, jeśli chodzi o niedozwolone reklamy. Przedsiębiorcy zaczęli dostosowywać się do przepisów. Czyli mamy oswojenie. Wiemy, że pewne zapisy dają ograniczenia – ograniczają odwiedzających i mieszkańców, ale też miasto i urząd miasta. Aktualnie, cokolwiek byś nie chciał zmienić w parku kulturowym, musi to przejść przez Radę Miasta i jako nowelizacja uchwały o parku, ale żeby też to zrobić to trzeba przeprowadzić konsultacje społeczne i nie można zrobić nowelizacji bez rozmowy z mieszkańcami.”

Zupełnie inną grupą funkcjonującą na terenie parków kulturowych są turyści. Celem autora pracy było sprawdzenie jak sama idea parków kulturowych wpłynęła na funkcjonowanie turystów w Krakowie i czy ten wpływ jest zauważalny. Zdaniem respondenta „w najmniejszym stopniu. Bez względu na to czy to są turyści zagraniczni czy krajowi to dla nich nie ma większego znaczenia. Oni wiedzą tylko, że przyjeżdżają do miasta, które jest na liście światowego dziedzictwa UNESCO, ale pojęcia nie mają o tym, że znajdują się na terenie parku kulturowego, więc ta forma, jeśli chodzi o wiedzę, istnieje tylko w świadomości mieszkańców i przedsiębiorców. Natomiast ci, którzy przyjeżdżają z zewnątrz bardzo często są zdziwieni parkiem kulturowym. Nie ma tej świadomości, bo też tych parków nie ma tak znowu dużo w Polsce.”

W badaniu relacji turysty z parkiem kulturowym w wywiadzie powołano się także na doświadczenia burmistrza nocnego w branży turystycznej, która wynika z pracy przewodnika krakowskiego oraz pracy w roli kierownika w programie City Helpers w ramach akcji #Respect Krakow. Zdecydowane zdanie przedstawione zostało przez respondenta w kwestii wpływu zasad parków kulturowych na organizację wycieczek i pracę przewodników. „Pojawił się zakaz używania przez przewodników nagłośnienia i zniknęły, na całe szczęście, tzw. „szczekaczki”. Szczególnie starsze pokolenie przewodników bardzo lubiło chodzić z takimi „szczekaczkami” i jak stawali pośrodku rynku to było słychać ich na wylocie wszystkich ulic. To jest taki konkretny przykład, który wpłynął bardzo pozytywnie na komfort oprowadzania.” Nie wskazano jednak żadnych przepisów, które utrudniły organizację ruchu turystycznego na terenie parków.

Inną kwestią jest jednak reakcja turystów na samą informację o tym, że znajdują się na terenie parku kulturowego, na którym obowiązują konkretne zasady, respondent wskazuje, że spotykał się głównie z dwiema reakcjami: zdziwieniem i agresją. Biorąc pod uwagę wspomniany brak świadomości na temat parków kulturowych wśród turystów pierwsza reakcja nie jest

zaskakująca. Co do drugiej reakcji, burmistrz nocny przywołuje historię, gdy jako City Helpers zwrócił uwagę grupie młodych ludzi, korzystających z nagłośnienia w parku kulturowym. Dopytywany o to czy takie zachowanie może wynikać z tego, że Kraków jest odwiedzany głównie przez „banalnego hulakę” nie odpowiada jednoznacznie: „może tak, ale przecież Ci ludzie nie byli pijani.” Burmistrz nocny wskazuje, że głównie postawę agresji przejawiali turyści krajowi. Zaznacza jednak, że wszystko to jest kwestią świadomości, której brakuje w kontekście parków kulturowych i zasad ich funkcjonowania.

Naturalnym było zatem pojawienie się pytania o możliwości przeciwdziałania takim zachowaniom oraz sposoby szerzenia świadomości wśród odwiedzających Kraków. Respondent wskazuje, że należałoby zaprojektować i zorganizować informację wizualną na temat parków kulturowych i zasad w nich obowiązujących, która mogłaby zostać umieszczona przy wejściach do parków. Wśród dodatkowych działań, które mogłyby wspierać zrównoważony rozwój turystyki w obrębie parków kulturowych wymieniono także rolę władz centralnych. „Uważam, że Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego powinno się tym zająć, żeby upowszechnić wiedzę na temat parków kulturowych. Żeby to się pojawiało w mediach, w przestrzeni publicznej.”

Planowanie przyszłych inicjatyw jest nieodłącznym elementem zarządzania. Jest to szczególnie istotne w przypadku zarządzania obszarową formą, jaką są parki kulturowe, na terenie których odbywają się liczne wydarzenia wymagające dokładnego planowania. Wydarzenia te, zwłaszcza sezonowe, mają znaczący wpływ na ruch turystyczny, który powinien być zarządzany. Burmistrz nocny zapytany został o przewidywania dotyczące przyszłości turystyki w krakowskich parkach kulturowych w kontekście zarządzania ruchem turystycznym oraz o konieczność wprowadzenia nowych rozwiązań w tym zakresie. Zdaniem respondenta „ten ruch jest w miarę dobrze zorganizowany. Kwestia jest tylko i wyłącznie taka, żeby połączyć wysiłki przedsiębiorców organizujących turystykę w Krakowie z „lokalsami”. Ta współpraca oczywiście istnieje, ale bardziej indywidualnie i na zasadzie prywatnych kontaktów niż na jakiejś oficjalnej współpracy. Też chodzi o to żeby ci, którzy przyjeżdżają do Krakowa mieli dostęp do szerszej oferty, żeby nie koncentrowali się na Starym Mieście i Kazimierzu, a na zewnątrz to Wieliczka i Auschwitz. Bo jest naprawdę wiele innych ciekawych rzeczy, które można zobaczyć i tutaj w tym kierunku widziałbym możliwość poszerzania oferty i urozmaicania tej oferty.” Respondent wskazuje zatem konieczność rozłożenia ruchu turystycznego na obszary inne niż główne obszary recepcji turystycznej, które pokrywają się z parkami kulturowymi, czyli Stare Miasto, Kazimierz ze Stradomiem i ewentualnie Nowa Huta. Burmistrz nocny zaznacza, że pojemność miasta jest ograniczona. Przed okresem pandemicznym alarmowano o przekroczeniu optymalnej chłonności turystycznej. Obecnie liczba turystów nie powróciła do tak wysokich wartości, ale burmistrz nocny zaznacza, że „jesteśmy blisko”, zatem

trzeba mieć na względzie wciąż realnego zagrożenia jakim jest *overtourism*. „Wtedy pojawiały się różne głosy, różne rozwiązania, między innymi pojawiła się też kwestia wprowadzenia podatku turystycznego, który płaciliby turyści. Cały czas Kraków walczy o ten podatek turystyczny z Warszawą (red. rządem), bo bez zgody z Warszawy nie ma szans na wprowadzenia go.” Można więc dojść do wniosku, że osoby mające wpływ na gospodarkę turystyczną Krakowa są świadome zagrożeń jakie wynikają z nieodpowiedniego zarządzania ruchem turystycznym i można mieć nadzieję, że w przyszłości będą podejmować decyzje, które będą z korzyścią dla wszystkich interesariuszy rynku.

Podsumowanie

W niniejszej pracy podjęto próbę analizy zależności między funkcjonowaniem krakowskich parków kulturowych a zasadami turystyki zrównoważonej. Wykazano, że parki kulturowe, będące narzędziem ochrony krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego, pełnią istotną rolę w dążeniu do równowagi pomiędzy ruchem turystycznym a ochroną dziedzictwa i jakością życia społeczności lokalnej.

W pracy zidentyfikowano trzy krakowskie parki kulturowe: Stare Miasto, Kazimierz ze Stradomiem i Nową Hutę. Wykazano, że stanowią one przykład wdrażania narzędzi prawnych wspierających zarządzanie ruchem turystycznym na obszarach percepcji ruchu turystycznego w Krakowie. Utworzenie i rozwój parków kulturowych wiązać można z rosnącą presją turystyczną i koniecznością reagowania na zjawiska takie jak: nadmierna komercjalizacja przestrzeni miejskiej, utrata autentyczności kulturowej, osłabienie atrakcyjności wizualnej i estetyki historycznej tkanki Krakowa. Ponad to, parki kulturowe wspierają realizację wybranych celów ONZ w ramach Agendy 2030. W pracy dowiedziono zatem, że parki kulturowe mogą stanowić ważny element w rozwoju turystyki z podejścia masowego do bardziej zrównoważonego.

Krakowskie parki kulturowe są elementem łączącym ochronę krajobrazu kulturowego z ideą zrównoważonego rozwoju turystyki miejskiej. Wpisują się one w nowoczesne podejście do planowania przestrzeni miasta. Dalsze funkcjonowanie tej obszarowej formy ochrony i jej skuteczność jest jednak zależna od konsekwencji we wdrażaniu polityki miejskiej. Istotnym w zarządzaniu parkami jest zintegrowana współpraca między podmiotami sektora publicznego i prywatnego. Nadrzędnym jednak wyznacznikiem kierunku rozwoju w parkach powinien być pogłębiony dialog społeczny, dzięki któremu parki kulturowe będą traktowane nie tylko jako forma ochrony, ale także jako aktywne narzędzie kształtowania miasta przyjaznego mieszkańcom, przedsiębiorcom i turystom.

Wywiad z burmistrzem nocnym Krakowa dostarczył istotnych informacji na temat praktycznego wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w przestrzeni miejskiej, szczególnie w kontekście turystyki oraz funkcjonowania parków kulturowych. Respondent, dzięki swojej roli i doświadczeniu zawodowemu, przedstawił wielowymiarowe podejście do problematyki zarządzania przestrzenią miejską w sposób uwzględniający interesy różnych grup interesariuszy. Podkreślona została potrzeba aktywnej ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego występującego na terenie parków kulturowych. Wiąże się to z potrzebą odchodzenia od postrzegania Krakowa jako „miasta imprezowego” na rzecz miejsca oferującego bogatą ofertę kulturową i gastronomiczną. W wywiadzie na wielu płaszczyznach zauważyć można zmiany jakie zaszły na przestrzeni lat w organizacji przestrzeni, np. w ograniczeniu chaosu reklamowego, uregulowaniu działalności ogródków gastronomicznych, gospodarowaniu odpadami lub zmian w organizacji transportu na terenie parków kulturowych. Przedstawiono przykładowe rozwiązania mające na celu zwiększenie świadomości zasad i funkcjonowania parku kulturowego. Omówiono także istotę współpracy, która jest gwarancją skuteczności działań. Zauważono, że zrównoważony rozwój wymaga ścisłej współpracy między urzędami, mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami. Wskazano, że kluczową rolę odgrywa tu dialog i umiejętność zawierania kompromisów. Za przykłady skutecznego wdrażania zasad partnerstwa podano działania Komisji Zrównoważonej Gospodarki Nocy na obszarach krakowskich parków kulturowych.

Bibliografia

- Ashworth, G., Page, S. (2011). Urban tourism research: Recent progres and current paradoxes. *Tourism Management*, 32 (1), 1 – 15.
- Bajdor, P., Grabara, J. K. (2012). Turystyka zrównoważona – przegląd literatury i charakterystyka. [W:] S. Nowak (red.), *Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki. Materiały i studia*. Katowice: Wydawnictwo AWF, 52 – 58.
- Bednarowska, Z. (2015). Desk research – wykorzystanie potencjału danych zastanych w prowadzeniu badań marketingowych i społecznych. *Marketing i Rynek*, 7, 18–26.
- Grochowicz, M., Mróz, K., Pawlusiński, R. (2020). Rozwój gospodarki nocnej w miastach historycznych – aspekty przestrzenne i funkcjonalne. Przykład krakowskiej dzielnicy Kazimierz. *Konserwatorium wiedzy o mieście*, 5 (33), 55–69.
- Kłaś, J. (2019). Nowa Huta na szlakach kulturowych. W: M. Banaszkiewicz, Ł., Gawel (red.), *Kłopotliwe dziedzictwo w turystyce kulturowej. Turystyka kulturowa*, 3, 92–114.
- Kowalczyk, A. (2005). Nowe formy turystyki miejskiej. *Prace i studia geograficzne*, 35, 155 – 197.

- Kowalczyk, A. (2010). Turystyka zrównoważona – aspekty kulturowe. W: Z., Młynarczyk (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki – turystyka zrównoważona*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalczyk, A. (2017). Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne geostanowisk. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1 (37), 17–37.
- Królikowska-Tomczak, A., Machnik, A. (2019). Zrównoważona turystyka miejska w kontekście turystyki kulturowej. *Turystyka kulturowa*, 5, 76–98.
- Meyer, B. (2011). Zrównoważony rozwój turystyki i rekreacji. [W:] A. Panasiuk (red.) *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mikos von Rohrscheidt, A. (2016). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Poznań: Proksenia.
- Mol, P. (2023). Parki Kulturowe jako narzędzie kształtowania i ochrony przestrzeni publicznych w Krakowie. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 15, 107–124.
- Myczkowski, Z. (2007). Park kulturowy jako forma obszarowej ochrony zabytków.
- Panasiuk, A. (2011). *Ekonomika turystyki i rekreacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tomczak, J. (2019). Park kulturowy w systemie ochrony zabytków w Polsce. *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*, 4 (36), 39 – 56.
- Zachariasz, A. (2008). Zwierzyniecki Park Kulturowy w Krakowie. *Czasopismo Techniczne*, 4, 77–99.
- Ziółkowska-Weiss, K., Żemła, M. (2017). Charakterystyka turystyki miejskiej wśród studentów krajów Grupy Wyszehradzkiej. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 14, 359–373.
- Zmyślony, P. (2015). Funkcja turystyczna w procesie internacjonalizacji miast. Poznań Kraków: Proksenia.
- Żabińska, T. (2013). Turystyka w dużych miastach i metropoliach. Wybrane problemy rozwoju i zarządzania. *Studia Ekonomiczne. Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, 147, 133–153.
- Żemła, M., Woronkiewicz, R. (2021). Znaczenie stereotypów w postrzeganiu atrakcyjności Nowej Huty dla odwiedzających i mieszkańców. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 17(2), 92–104.
- Netografia
- Ciesielski, M. (2024). Turystyka motorem globalnego wzrostu gospodarczego. *For-sal.pl*. Pozyskano z: <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/9515291,turystyka-motorem-globalnego-wzrostu-gospodarczego.html> (dostęp: 06.10.2024).
- Janaś, M. (2024). Respect Kraków: o inicjatywie. *TurystykaKraków.pl*. Pozyskano z: https://turystykakrakow.pl/respect_krakow___city_helpers/274966,2344,komunikat,respect_krakow___o_inicjatywie.html (dostęp: 29.12.2024).
- Kadłuczka, A., Ścisło, M., Węclawowicz-Gyurkovich, E. (2016). Architektura XX wieku – konserwacja. Pozyskano z: <http://konserwacja.pk.edu.pl/archXXpl/> (dostęp: 03.02.2025).

- Łaskawska, K., & Popek, A. (2023). Dysfunkcje turystyki. Encyklopedia Zarządzania. Pozyskano z: https://mfiles.pl/pl/index.php/Dysfunkcje_turystyki (dostęp: 03.02.2025).
- Parki Kulturowe w Krakowie. (2023). Park Kulturowy Kazimierz ze Stradomiem. Pozyskano z: <https://parkikulturowe.krakow.pl/park-kulturowy-kazimierz-ze-stradomiem/>
- Parki Kulturowe w Krakowie. (2023). Park Kulturowy Nowa Huta. Pozyskano z: <https://parkikulturowe.krakow.pl/park-kulturowy-nowa-huta/>
- Parki Kulturowe w Krakowie. (2023). Park Kulturowy Stare Miasto. Pozyskano z: <https://parkikulturowe.krakow.pl/park-kulturowy-stare-miasto/>
- Parki Kulturowe w Krakowie. (2025). Wyniki konsultacji społecznych ws. nowelizacji uchwały – Park Kulturowy Stare Miasto. Pozyskano z: <https://parkikulturowe.krakow.pl/park-kulturowy-stare-miasto/konsultacje-spoeczne/> (dostęp: 04.02.2025)
- The 2030 Agenda for Sustainable Development (2015). Sustainable Development Goals. Pozyskano z: <https://sdgs.un.org/goals> (dostęp: 09.10.2024)
- UNWTO (2015). About us – Sustainable Tourism. Pozyskano z: <https://web.archive.org/web/20150209213657/http://sdt.unwto.org/content/about-us-5> (dostęp: 04.10.2024).

Dokumenty

- Halleux, V. (2017). *Zrównoważona turystyka – wymiar środowiskowy*. Briefing Parlamentu Europejskiego.
- Urząd Miasta Krakowa (2020). *Polityka zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021–2028*.
- Urząd Miasta Krakowa (2017). *Raport z konsultacji społecznych w sprawie projektu uchwały Rady Miasta Krakowa zmieniającej uchwałę Nr CXV/1547/10 w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto*. Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Urząd Miasta Krakowa (2003). *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Kraków z dnia 16 kwietnia 2003 r.*
- Uchwała Nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 3 listopada 2010 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto.
- Uchwała Nr VII/128/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 lutego 2019 roku w sprawie przyjęcia oraz ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały Nr CXV/1547/10.
- Uchwała Nr XXIX/757/19 Rady Miasta Krakowa z dnia 20 listopada 2019 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Nowa Huta.
- Uchwała Nr LXXXIII/2368/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 kwietnia 2022 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kazimierz ze Stradomiem.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Streszczenie

Celem pracy jest analiza relacji między parkami kulturowymi Krakowa a turystyką zrównoważoną oraz zbadanie, w jaki sposób krakowskie parki kulturowe mogą przyczynić się do realizacji celów zrównoważonego rozwoju turystyki. W pracy tej ukazano złożoność zagadnień związanych z rozwojem zrównoważonym i turystyką zrównoważoną, z uwzględnieniem turystyki na obszarach miejskich, a w tym także turystyki kulturowej. Omówiono także prawny aspekt wdrażania parków kulturowych w Polsce. W analizie parków krakowskich skoncentrowano się na trzech istniejących takich parkach: Stare Miasto, Kazimierz ze Stradomiem oraz Nowa Huta, traktując je jako narzędzie zarządzania dziedzictwem kulturowym i przestrzenią turystyczną. W opracowaniu zastosowano analizę literatury przedmiotu, dokumentów legislacyjnych oraz raportów branżowych. Jako uzupełnienie i pogłębienie *desk research* przeprowadzono wywiad z burmistrzem nocnym Krakowa. Autor dowiódł, że parki kulturowe, jako obszarowa forma ochrony dziedzictwa, mogą stanowić realne wsparcie dla wdrażania polityki zrównoważonego rozwoju. Wnioski z tej pracy podkreślają potrzebę wykorzystania parków kulturowych jako aktywny element zarządzania ruchem turystycznym oraz promowania turystyki opartej na dziedzictwie kulturowym.

Cultural parks and sustainable tourism

Abstract

The aim of this paper is to analyze the relationship between cultural parks in Kraków and sustainable tourism, as well as to examine how these parks can contribute to achieving the goals of sustainable tourism development. The study explores the complexity of issues related to sustainable development and sustainable tourism, with particular attention to urban tourism and cultural tourism. It also addresses the legal framework for implementing cultural parks in Poland. The analysis focuses on three existing cultural parks in Kraków—Stare Miasto, Kazimierz with Stradom, and Nowa Huta—viewing them as tools for managing cultural heritage and tourist space. The research methodology includes a review of the relevant literature, legislative documents, and industry reports. To complement the desk research, an interview was conducted with Kraków's Night Mayor. The findings demonstrate that cultural parks, as an area-based form of heritage protection, can serve as effective support mechanisms for implementing sustainable development policies. The conclusions emphasize the need to use cultural parks as active instruments for managing tourist flows and promoting heritage-based tourism.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe; Kraków; parki kulturowe; turystyka zrównoważona; zarządzanie przestrzenią miejską

Key words: cultural heritage; cultural parks; Krakow; urban space management; sustainable tourism

Sebastian Kozubek, doktorant w Szkole Doktorskiej UKEN w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna, absolwent magisterskich studiów uzupełniających na kierunku turystyka i rekreacja (spec. zarządzanie w turystyce)

na Uniwersytecie im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w Instytucie Zarządzania i Spraw Społecznych. Bronił pracę licencjacką na temat „Dziedzictwo kultury żydowskiej jako walor turystyczny Kielc” oraz pracę magisterską na temat „Parki kulturowe Krakowa a turystyka zrównoważona”. Główne zainteresowania naukowe: geografia kultury, ochrona dziedzictwa kulturowego, turystyka kulturowa, turystyka na obszarach miejskich, turystyka w basenie Morza Śródziemnego.

Sebastian Kozubek, a PhD student at the Doctoral School of the University of the National Education Commission in the discipline of socio-economic geography and spatial management, and a graduate of the complementary master's program in Tourism and Recreation (specialization: Tourism Management) at the University of the National Education Commission, Kraków, Institute of Management and Social Affairs. He defended his bachelor's thesis on *“Jewish Cultural Heritage as a Tourist Asset of Kielce”* and his master's thesis on *“Cultural Parks in Kraków and Sustainable Tourism”*. Main research interests include cultural geography cultural heritage protection, cultural tourism, urban tourism, and tourism in the Mediterranean region.